

БОРБЕ ТРИФУНОВИЋ (Београд)

ВОКАЦИЈА У СЛУЖБАМА ПАТРИЈАРХА ЈЕВТИМИЈА И ГРИГОРИЈА ЦАМБЛАКА

Испитујући однос *Службе светом краљу Стефану Дечанском и Службе светом Јовану Новом*, пошло нам је за руком, чини нам се, да у обема делима пронађемо једног писца. Григорије из акростиха обе службе био би свакако наш Цамблак. Поред несумњивих спољашњих слагања, покушали смо да одредимо и заједничке унутрашње, стилске чиниоце обе службе.¹

Тада смо већ претпоставили да би многе Цамблакове стилске одлике могле да представљају општа места средњовековне поезије и књижевности уопште. Ова наш претпоставка показала се потпуно оправданом када смо упоредили Цамблакова стилска решења из црквене поезије са Јевтимијевом Службом светој царици Теофани. Поређења су открила већину Цамблакових стилских црта и код Јевтимија: упоредно развијање песничке слике, рашчлањавање синтаксичких целина, исти синтаксички склоп са римана, истицање прво предмета (објекта), истицање прво предмета са којим се пореди, понављање исте речи. Но, и поред тога што се ове стилске црте и код Јевтимија могу јавити, и веројатно се јављају као општа места византијске химнографије, Цамблака је могла стваралачки да надахне преко словенског текста патријархова служба. Шире посматрано, ове стилске црте припадају и Трновској књижевној школи. Стога се поставља као један од неодложних задатака — да у будућности, поред критичког издања свих писаца, израдимо и симфонију (конкорданцу) за стилистичка и друга испитивања дела Трновске књижевне школе.

Григорије Цамблак је добро познавао Јевтимијев и живот и књижевни рад, како је, уосталом, и сам то показао појединостима у својем *Похвалном слову патријарху Јевтимију*. Поред несумњивих одјека патријарховог дела, код Цамблака се могу потражити и извесни чиниоци који откривају изразито личне и самосвојне особине оба писца. За ову прилику одабрали смо само појаву вокације или обраћања у Јевтимијевој *Служби*

¹ Ђ. Трифуновић. Особености књижевног поступка и стила у Цамблаковим службама светом Јовану Новом и светом Стефану Дечанском — Зборник за славистику Матице српске, број 9, Нови Сад, 1975, с. 68—79.

светој царици Теофани и Цамблаковој Служби светом краљу Стефану Дечанском.²

Јевтимијева и Григоријева служба рађене су по истој композиционој схеми византијских аколутија. Прва има два канона светитељки и укупно 83 строфе, а друга само један канон светитељу и 69 строфа.

Патријарх кроз службу спроводи 65 вокација, од којих се неке понављају и више пута. Највише вокација јавља се само једанпут (44). У 12 случајева налазимо да се два пута јавља иста вокација, у 3 случаја — иста вокација три пута и четири пута, и у једном случају — иста вокација пет пута, седам пута и шеснаест пута. Са понављањем, значи, има 117 вокација.

Код Цамблака је овај број знатно мањи. Од укупно 32 вокације, 27 срећемо само једанпут. У три само случаја — иста вокација три пута, и у једном случају — иста вокација пет пута и седам пута. Са понављањима, дакле, 48 вокација.

Разлика није само у броју (код Јевтимија 69 више), већ и у склопу, замисли и улози самих вокација. Јевтимије највише вокација упућује светитељки — 60, или укупно 110 пута. Ако Службу светој царици Теофани природно рашчланимо на четири дела (строфе испред канона + први канон + други канон + строфе иза канона), откривамо сразмерно и постепено опадање вокације. Патријарх, дакле, не спроводи вокацију путањом постепеног успона, већ највиши степен достиже у првом делу.

У првом делу се 21 вокација са извесним понављањима јавља 32 пута³: богомудраја (с1г 255, сед5г 262, сед3г 262), всеблаженаја (с1г 255), славнаја Теофано (с4г 257, с4г 257), пребогатаја (с4г 257), прехвалнаја (с4г 257, с4г 257), приснопаветнаја (с4г 257), ангелом сажитељнице (с4г 257), праведним јединокровнице (с4г 257), приснопоминајемаја а (с4г 257), Теофано преблаженаја (с4г 257), сирим предстатељнице (с6г 258, 264), суштим ва тамници утешеније (с6г 258, 264), јаже ангелскоје житије ва телеси сабљудши (с6г 258, 264), христијаном топлаја поборнице (с6г 258, 264), скиптру блгарскому пособнице (с6г 258, 264), известнаја предстатељнице (с6г 258, 264), Теофано всехвалнаја (с1г 259), преподобнаја Теофано (с8г 259, с3г 260), Теофано прехвалнаја (с4г 261), ва женах добраја (с4г 261), проповеднице Христова (т8г 262). Тиме се затвара круг вокација правог дела. Овај број се знатно увећава, јер се у оквиру првог дела јављају вокације које се преносе у други, трећи и четврти део: чистаја (с1г 255, Ик 3п 1т, Ик 3п 2т, Ик 9п 2т), Теофано (с1г 255, с1г 255, сед3г 262, Ик 3п 2т, Ик 4п 3т, Ик 5п 2т, Ик 9п 3т), преподобнаја (с2г 256, с4г 257, т8г 262, с4г 274), царице (с1г 256, т8г 262, сед3г 262, Ик 1п 3т, Ик 3п 3т, Ик 4п 1т, Ик 4п 3т, Ик 5п 1т, Ик 5п 3т, Ик 6п 1т, Ик 7п 1т, Ик 7п 2т, Ик 8п 1т, Ик 8п 3т, Ик 9п 2т, Ик 9п 3т), славнаја (с4г 257, с1г 259, с2г 261, сед3г 262, Пк 5п 2т),

² Службу светој царици Теофани наводимо према издању Емила Калужњацког (*Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthimius*, Wien, 1901, р. 255—277; *photirija*: London, Variorum Reprints, 1971), који је за основу узео текст српске рецензије. Служба светом краљу Стефану Дечанском према издању: Србљак. Службе, канони, акатисти. Књига друга. Приредио Ђорђе Трифуновић. Превео Димитрије Богдановић. Превод редиговали Димитрије Богдановић и Ђорђе Трифуновић. Београд, 1970, с. 306—363.

³ Текст штампан старословенским слогом наводимо у фонетској транскрипцији (по читању) савременим писмом. Песнички облици су означени скраћеницама: к — канон, п — песма, т — тропар, с — стихира, сед — седалан, г — глас.

приснопомнијаја (с4г 257, Пк 7п 2т, Пк 8п 2т), частнаја (с2г 261, Пк 4п 1т, Пк 8п 1т, Пк 8п 3т).

Број вокација у другом делу се знатно смањује. Ако први канон посматрамо „чисто“, без кондака и икоса, тада он садржи само 10 вокација, које се јављају укупно 12 пута. Кондак и, нарочито, икос грађени су песнички разгранато, те имају 14 вокација (15 пута). У другом делу се, значи, 24 вокације јављају 27 пута: богојављенаја Теофано (Ik 1п 1т), частнаја Теофано (Ik 1п 2т), царице частнаја (Ik 4п 2т), богојављенију тазоименитаја (Ik 4п 2т), приснославнаја (Ik 5п 2т), преблагенаја (Ik 6п 1т, Ik 6п 2т, Ik 7п 1т), богодахновенаја (Ik 6п 3т), божаставноје јављеније (кондак, икос), боговоснаја (икос), о Теофано блаженаја (икос), источниче даров (икос), реко исцелениј (икос), недуги љутије отганејушти (икос), јаже влни уталејуштија искушениј (икос), јаже страждуштих уврачујуштија топле (икос), јуже вазљуби Тројица светаја (икос), јако всачаскаја обстојанија отгоњиши (икос), звездо побеждајуштија слнце (икос), надежде безнадеждним (икос), пристаниште влајемим (икос), утешеније малодушним (икос), частнаја царице (Ik 7п 3т), о царице (Ik 9п 1т), царем похвало (Ik 9п 2т).

У трећи део, односно други канон, Јевтимије уводи само 7 вокација, свака вокација по једанпут: Теофано приснопомнијаја (Пк 1п 1т), трпелјивнаја (Пк 1п 2т), приснопаметнаја царице (Пк 1п 2т), Теофано царице (Пк 1п 3т), ти (Пк 4п 2т), царскаја (Пк 6п 2т), јављенаја (Пк 9п 3т).

Патријарх уводи само једну нову вокацију у четврти део: пречастнаја (с4г 274).

Пет вокација Јевтимије не упућује Теофани. Кроз четири вокације обраћа се вернима и окупљенима, а једну упућује граду Трнову: о земљи (с2г 256), љубопразданстваних сабори (с6г 258, 263), љубопразденствани (с5г 260), верни (с4г 261, кондак), мати градовом (с6г 274).

И Цамблак, као и патријарх Јевтимије, остварује густину вокације. Два песника, међутим, сада изразито разлучује садржина и смер вокација. Од 20 обраћања у првом делу службе (строфе испред канона), 12 не упућује светитељу. Јевтимије, као што смо видели, само четири вокације управља вернима и окупљенима. У Цамблаковом знато већем броју много је шири распон обраћања — од верних до Српске земље и свих западних и источних крајева: братије мученикољупци (с6г 308), Српска колена васа (с6г 308), Западнаја васа (с1г 314), Српски родове васи (с1г 314), Васточна са западними (с1г 316), царије (с5г 316), страждуштеји (с5г 318), богати (с5г 318), ништи (с5г 318), здрави (с5г 318), немоштни (с5г 318), праздникољубних састављенија (с3г 320). Осам вокација Цамблак у првом делу посвећује светитељу: многострадалне Стефане (с2г 308), славне (с2г 308), васеблажене Стефане (с4г 318), достославне (с4г 318), многострадалне (с3г 320), преблажене (с3г 320), свете (сед3г 322), Дечаном похвало нелажна (сед3г 324).

Други део *Службе светом краљу Стефану Дечанском* (обухвата канон) садржи четири вокације управљене само светитељу: пребогате (к 3п 2т), великомучениче (к 4п 4т), васеблажене (к 7п 1т), страдалче (к 9п 1т). У трећем делу (строфе после канона) Цамблак се једном вокацијом обраћа иноцима, а двома светитељу: иночасци ликове (с2г 348), Христов угодниче Стефане (с2г 348), чудотворче (с2г 348). Све вокације, осим пет, јављају се само једанпут.

Једним придевом и једном именицом Цамблак се више пута обраћа светитељу: блажене (т4г 322, к 3п 1 т, к 5п 4т, кондак, к 7п 3т, к 8п 3т, к 9п 3т), Стефане (к 1п 1т, к 6п 4т, к 9п 4т, к 9п 5т, светилан).

Три вокације, од којих се свака јавља три пута, Цамблак управља Господу: Господи (с4г 346, 348), Исусе васесилне (с4г 346, 348), спасе душам нашим (с4г 346, 348).

Значајну улогу вокација код Јевтимија не показује само њихов велики број, већ и стилски значај који имају у самом тексту. Патријарх у већини случајева полази од придева, што претвара у обраћање. Придеви су често уз именицу, те тако могу настати синтагматска проширења, која у својој развијености достижу читаве реченице („суштим ва тамници утешеније“ сбг 258, 264; „јаже ангелскоје житије ва телеси сабљудши“ сбг 258, 264). У богатству обраћања Јевтимије само четири пута употребљава именице (‘Теофано’, седам пута; ‘царице’, шеснаест пута; ‘земљни’; ‘верни’). Једанпут и заменица (‘ти’).

Григорије Цамблак међутим, ређе се обраћа синтагмама. То су најчешће обичне синтагме, врло ретко сложене и развијене („спасе душам нашим“ с4г 346, 348; „Христов угодниче Стефане“ с2г 348). Цамблак је наклоњенији именским вокацијама („царије“, „великомучениче“, „страдалче“, „чудотворче“, „Стефане“, „Господи“). Једанпут налазимо и партицип („страждуштеји“).

Трагања за вокацијама су открила да је обраћање код Јевтимија значајно изражајно средство, од којег може, каткада, да се развије богата уметничка слика. Тако, трочлану синтагму „славнаја царице Теофано“ рашчлањује и уграђује у проширено песничко представљање: „Царствија, славнаја, венцем, божаставними дели, царице, украсила се јеси, Теофано . . .“ (сед3г 262). Патријарх понекад наглашава обраћање узвиком „о“: о Теофано блаженаја (икос), о царице (Ik 9п 1т), о земљни (с2г 256).

Обе службе се разликују и усмереношћу обраћања. Јевтимијев глас је више упућен светитељки, а Цамблаков зазив више окупљенима, вернима, земљи или крајевима. Код Јевтимија се осећа глас певача који се отискује из оквира обраћања вернима и стреми личном молитвеном зазивању. У патријарховом поступку као да се остварују речи и мисли Јована Лествичника о отуђењу у молитви („Јер молитва није ништа друго до отуђење од видљивог и невидљивог света“).⁴ Код Цамблака, пак, глас певача не стреми личном молитвеном зазивању и управљен је вернима, окупљенима, земљи или крајевима.⁵

⁴ Свети Јован Лествичник. Лествица. Са грчког оригинала Превео Д. Богдановић. Београд, 1963, с. 193—199.

⁵ Цветана Вранска у својој студији *Стилни похвати на патријарх Евтимий* (Сборник на Българската академия на наукитѣ и изкуствата, кн. XXXVII, С., 1942, с. 107—280) посвећује једну главу вокацији, али не укључује, на жалост, грађу из Јевтимијеве службе (вид. „Възклициания и обращения“, с. 87—93).